

Torsten Gårdlund – biografierad biograf

BOKANMÄLAN

Med sina biografier över bland andra Knut Wicksell och Marcus Wallenberg tog Torsten Gårdlund (1911–2003) plats bland de stora biograferna. Wicksellbiografen betecknades av Paul Samuelson som excellent och Mark Blaug kallade den beundransvärd och utnämnde den till sin favoritbiografi över en stor ekonom (s 93).

Gårdlund har nu själv fått sin levnadsteckning i Mats Lundahls och Bo Söderstens bok *Torsten Gårdlund: Det goda livets ekonom*. Detta är i linje med Hacoheims (2007, s 9) utrop i en specialvolym om biografier av ekonomer: ”Biografen är tillbaka” efter att under några decennier ha betraktats med skepsis inom olika slag av historieforskning. Weintraub och Forget (2007, s 1–2) försöker sig på en förklaring till omsvängningen: ”Insikten att kunskap är knuten till en kontext ... har avlägsnat en del av oron kring biografiskrivandet inom vetenskapshistorien. Individerna pressar fram sina liv inom vetenskapen, och vetenskapen är ett uttryck för deras liv.”

Inom ekonomisk doktrinhistoria har tidigare t ex William Jaffé velat betrakta biografier som likvärdiga med andra texter, medan George Stigler såg dem som irrelevanta. Gårdlund var själv medveten om biografins omtvistade ställning, men hans egen uppfattning var klar. Han tyckte många biografier var dåliga, men principiellt är det ”inte något fel att i historieforskningen ha ett starkt biografiskt och personhistoriskt inslag utan tvärtom ett fel att underlåta ett sådant inslag” (s 137). Dessutom menade han att biografen har ett egenvärde: ”Det är så enkelt att historia som inte

relateras till människor läggs undan ... gärna blir tråkig och oläst” (s 137).

Både Lundahl och Södersten har personliga erfarenheter av Gårdlund. Södersten vikarierade en period på Gårdlunds professur, var sedan docent i internationell ekonomi och efter några år i Göteborg efterträdde han Gårdlund på professuren i internationell ekonomi i Lund. Lundahl studerade internationell ekonomi för Gårdlund och Södersten 1968–69 och deltog i en studieresa för studenter till Tunisien 1969 som Gårdlund lyckats få SIDA att finansiera.

Det är ett mångfasetterat liv som de skildrar på ett mycket fängslande vis. Gårdlund växte upp i Stockholm, hans far var medicine doktor och gynekolog, och hans mor dog när han var fem år, vilket han sörjde hela sitt liv. Han gick som barn i Carlssons skola, tog studenten 1930 på Nya Elementar och skrevs på hösten samma år in vid Handelshögskolan. Syftet var att skaffa sig en bas för en karriär inom skeppsmäkleriet, men när det blev dags att välja fortsatte han i stället på den akademiska banan.

På Handelshögskolan påverkades han av lärare som Bertil Ohlin som föreläste utan manuskript och inbjöd studenterna att fritt ställa frågor, vilket dock få vågade utnyttja. Än mer betydde Eli Heckscher, hos vilken Gårdlund t o m var inneboende en tid. Det var naturligtvis Heckschers forskning i ekonomisk historia som Gårdlund tog intryck av. Efter sin examen vid Handelshögskolan fortsatte han vid Stockholms högskola.

Den som stötte på Gårdlund under hans senare professorsår i Lund har kanske svårt att tro att han varit redaktör för den socialdemokratiska idétidskriften *Tiden*, men det var han 1939–44. Han hade efter två USA-resor upprörts över den amerikanska arbetarklassens ”ofrihet och materiella nöd och de sociala välfärdsinstitutionernas bristfällighet” (s 22) och han hade 1936 publicerat sin

Mats Lundahl och Bo Södersten: *Torsten Gårdlund. Det goda livets ekonom*, Timbro, 2009, 180 sidor, ISBN 978-91-7566-694-5.

debutbok som huvudsakligen handlade om Roosevelts *New Deal*. Han engagerade sig i den verksamhet där internationellt uppmärksammade samhällsexperiment och social ingenjörskonst blev viktiga inslag. Ett av hans första uppdrag blev att arbeta för befolkningskommissionen, där Gunnar Myrdal var den drivande kraften. Gårdlund arbetade också på det praktiska folkbildande planet, ”reste på turné i Norrland med sexualupplysaren Elise Ottosen-Jensen och lär också ha sett till att en kondomautomat kom på plats utanför Handelshögskolan” (s 23–24).

Lundahl och Södersten konstaterar att Gårdlund ryckte upp *Tiden*, men alla var inte nöjda med att ha en redaktör som gjorde *Tiden* till en tämligen fristående kultur- och samhällstidskrift. Sålunda klagade Tage Erlander, som ingått i redaktionskommittén, i efterhand över problem med folk ”som har så liten partianknytning” som Gårdlund hade (s 34).

Gårdlunds doktorsavhandling behandlas i samma kapitel som hans första professorsutnämning. Inom ramen för det LO-finansierade projektet ”Den svenska arbetarklassens historia” skrev han sin avhandling *Industrialismens samhälle*, som huvudsakligen behandlar perioden 1851–1914 och lades fram med Karin Koch som försteopponent vid Stockholms högskola 1942. Lundahl och Södersten framhåller ”det stora greppet” i avhandlingen, men också att Gårdlund inte använde sig av ekonomisk teori, vilket är förvånande eftersom han var Heckschers elev (s 36–39). När Gårdlund 1945 sökte A O Wallenbergs professur vid Handelshögskolan i Stockholm riktade alla tre sakkunniga – Erik Lundberg, Arthur Montgomery och Ingvar Wedervang – kritik mot Gårdlunds ovilja att i avhandlingen analysera orsakssammanhang. Sammantaget var dock hans vetenskapliga produktion av sådan klass att han utnämndes till pro-

fessor från den 1 januari 1947. Vid slutet av 1940-talet och början av 1950-talet var Gårdlund också engagerad i den militära underrättelseverksamheten, där uppgiften var att bedöma enskilda länders ekonomiska styrka och förmåga att föra krig.

Som föreläsare på Handels besatt han enligt en åhörare ”skämtsamma ögon, lustiga infall och ironiska leenden”. Den skämtsamma attityden kunde tydligen vara ömsesidig: ”Gårdlund hade en vattenkaraff och ett glas på sin pulpet. Han började alltid med att fylla glaset med vatten, så satte han igång att föreläsa och därefter drack han ur. En dag bytte studenterna ut vattnet mot gin, och den intet ont anande Gårdlund tog sig en rejäl klunk – utan att röra en min. Föreläsningen fortsatte. Han tog sig en klunk lite då och då, och när föreläsningen slutade tog han helt sonika med sig karaffen” (s 43).

Vi konstaterade inledningsvis att biografier var ett av Gårdlunds specialområden. Men han skrev också flera böcker inom det besläktade området företagsmonografier. Bolinders, Mo och Domsjö, Atlas Copco och Separator har han sålunda porträtterat. Lundahl och Södersten ger dessa böcker blandade omdömen. De två böckerna om Mo och Domsjö ses inte som lyckade. Däremot hyllas Separatorboken. Den ”lever från första sidan till den sista, och orsaken är, som alltid hos Gårdlund, att person- och företagsskildringarna vävts ihop till en organisk enhet” (s 54–55).

En bok blev en ren flopp, men det var knappast Gårdlunds fel. Han hade kontaktats av Tetra Paks grundare Ruben Rausing, som ville ha Gårdlunds hjälp att bearbeta ett självbiografiskt manuskript så att det skulle kunna ges ut. Gårdlund tyckte att det var alltför självförhärligande för att publiceras. Han gjorde egna källstudier, kontaktade nyckelpersoner, och ett genomar-

betat manuskript växte fram som han överlämnade till Ruben Rausing. Det föll emellertid inte i god jord. Gårdlund hade behållit ett exemplar, men övertalades att låna ut detta till Hans Rausing och lyckades aldrig få tillbaka det. Manusets förblev ottryckt.

Gårdlund tröttnade så småningom på Handelshögskolan och via invecklade turer hamnade han på en nyinrättad professur i internationell ekonomi i Lund, som han upprätthöll från 1965 till sin pensionering 1976. Under denna tid publicerade han bl a tre u-landsböcker: *Att arbeta i u-land* (1965), *Lamco i Liberia* (1967) och *Främmande investeringar i u-land* (1968). Detta var i förstadiet till det sena 1960-talets och 1970-talets vänstervåg. Gårdlunds idé att utländska investeringar i u-land kunde vara till fördel även för u-landet stred mot vänsterns uppfattning. Han blev utsatt för våldsamma attacker från dem som menade att investeringarna var att betrakta som utslugning. En sådan kom i studenttidningen Lundagård från den sedermera väletablerade ekonomihistorikern Gunnar Persson, som på tidens vis gjorde sig till talesman för studentkollektivet: Gårdlund var en nationalekonomisk kvacksalvare köpt av Grängesbergsbolaget och Lamcoboken sade "alltför mycket om professorn i internationell ekonomi vid Lunds universitet, för att Lunds studenter skall kunna ha något förtroende för honom i fortsättningen" (s 126). Gårdlund avstod från ett genmäle, men Bo Södersten gav sig in i ordväxlingen: "Om Gunnar Persson vill leka kommissarie kan han väl göra det hemma framför spegeln i stället för i Lundagårds spalter. Kanske Lunds studenter till och med kan förväntas kunna läsa böcker på egen hand och själva ha förmåga att bestämma sig för vem de vill ha förtroende för utan att ha Gunnar Perssons skrån ringande i sina öron" (s 127).

Lundahls och Söderstens biografi har undertiteln *Det goda livets ekonom*.

Denna har uppenbarligen inspirerats av *Det goda livet och andra essayer* som Gårdlund publicerade 1952. Där behandlade Gårdlund de socialistiska utopisterna, Smith, Keynes, Russell och andra som "företrätt den ståndpunkten, att livet skulle bli gott att leva, om människan kunde nå fram till den rätta organisationen av samhället" (s 64). Några av dem, som Keynes och Russell, betonade att det goda livet var avhängigt av sådant som hälsa, konstnärliga och intellektuella upplevelser och inte minst samvaro med andra. Lundahl och Södersten tolkar Gårdlund som en del av denna tradition. Kanske då inte så förvånande vilka uttryck hans förhållande till studenterna kunde ta sig: "De muntliga tentamina förrättade professorn i hemmet. Studenterna radades upp på stolar längs väggen i vardagsrummet. Alla fick pliktskyldigast var sin fråga. Därefter åkte sällskapet till Dalby gästgivaregård där tentamen avslutades med pyttipanna, öl och snaps" (s 119).

Det är inte lätt att skriva en bra biografi. Det kräver ingående kännedom om vederbörandes liv och – om den biografierade är en produktiv författare som Gårdlund – tidskrävande inläsning. Dessutom måste stilen vara njutbar för att läsaren inte ska tröttna. I biografien om Gårdlund är dessa krav i högsta grad uppfyllda.

Bo Sandelin

Professor em, Nationalekonomiska institutionen, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet

REFERENSER

Hacohen, M (2007), "Rediscovering Intellectual Biography – and Its Limits", i Weintraub, E R och E L Forget (red), *Economists' Lives: Biography and Autobiography in the History of Economics*, Annual Supplement to Volume 39 of *History of Political Economy*, Duke University Press, Durham och London.

Weintraub, E R och E L Forget (2007), "Introduction", i Weintraub, E R och E L Forget a.a.